

LUND UNIVERSITY

De intellektuella filosoferna. Filosofisk modernism från Wien till Uppsala och Lund

Höög, Victoria

Published in:
Insikt och handling

2007

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Höög, V. (2007). De intellektuella filosoferna. Filosofisk modernism från Wien till Uppsala och Lund. *Insikt och handling*, 22, 45-74.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

De intellektuella filosoferna. Filosofisk modernism från Wien till

Uppsala och Lund

Av Victoria Höög

Bilden av den akademiska filosofen är en välkänd kliché. Filosofen – oftast en han – är upptagen av djupa tankar, och ostörd av det stökiga vardagliga livet utanför akademien. För de flesta människor är filosofi detsamma som livsvisdom och filosofen inkarnerar den sanna djupaste kunskapen om livet som går att uppnå. Sokrates är sinnebilden för denna image.

För de akademiska kollegerna är filosofen inte den vise mannen, utan en professionell akademiker, som utför ett högt specialiserat jobb, och uttrycker sig med hjälp av ett formaliserat språk, ofta i formler som betonar relationen till logik och matematik. Jobbet kräver begåvning, men går att lära och fordrar tekniska kunskaper snarare än livsvisdom. Akademiskt utövad filosofi är inte tillgänglig för den intresserade allmänheten. Vis man eller professionell specialist; i båda fallen lever den akademiska filosofen avskild från det vanliga livets trivialiteter. Uppfattningen att filosofen lever i elfenbenstornet kan lätt bekräftas av de klassiska filosofernas liv. Sokrates, Platons, Descartes, Leibnizs, och Wittgensteins livshistorier bekräftar den förhärskande uppfattningen. Emellertid Platons uppfattning om filosofi utmanades redan av hans student Aristoteles. De olika uppfattningarna är odödliggjorda i Rafaels berömda tavla ”Skolan i Aten” (1510) där Platon pekar mot himlen och Aristoteles mot jorden.

Här vill jag berätta en modern historia om det skifte i filosofisk och akademisk ethos som inträffade under 1900-talet. Förändringen är gemensam för många akademiska ämnen, men filosoferna utgör en frontgrupp i att artikulera den nya identiteten. Min tes är enkel; i efterkrigstidens Sverige blev filosofin alltmer en intern angelägenhet som betonade vetenskaplighet och fackkunskaper. Om det filosofiska rummet tidigare befolkats av en brokig samling akademiker, vissa med förkärlek för intrikata specialistproblem, andra med publik orientering, så övertogs den svenska filosofiska arenan under 1960-talet av en mer homogen art av homens philosophicus. Personligheter kombinerade det fackfilosofiska uppdraget med att vara offentligt versksamma intellektuella som Axel Hägerström, Hans Larsson, och Ingemar Hedenius blev alltmer sällsynta. Historien kan sammanfattas i en enkel formel: från torghandel till elfenbenstorn.

Om filosofisk modernism

Att karaktärisera en filosofisk strömning utifrån samhällliga och kulturella idéströmningar är ovanligt bland filosoferna själva. Argumentet är enkelt, frågan om filosofisk modernism är inget filosofiskt problem och hör därför inte hemma i den professionella verksamheten. Om

argumentet är giltigt, hur ska då uppgiften att söka efter modernism inom filosofin motiveras? En snabb blick på 1900-talets dramatiska historia visar att filosofin är en aktör av betydelse. På motsvarande sätt som historieämnet medverkade till att legitimera 1800-talets västeuropeiska nationalstatskonstruktioner, bidrog filosofin till att legitimera 1900-talets betoning på sambandet mellan vetenskap och välfärd. Den logiska positivismen sökte ett neutralt observationsspråk för att garantera vetenskaplig sanning och rationalitet. Positivisterna ville övervinna begränsningarna i den mänskliga perceptionen. Syftet, att det var meningsfullt att söka efter ett universellt språk var en del av den radikala tidsandan. Därmed skulle totalitära politiska religiösa och moraliska maktanspråk kunna ogiltigförklaras som ovetenskapliga.

Fortfarande ifrågasätter ingen filosof att positivisterna hade rätt i begränsa sanningsvärdet i den direkta perceptionen. Vår främsta kunskapskälla är minnet. Filosofen och vetenskapsteoretikern Alan Goldman hävdar att på grund av minnets suveräna ställning behöver begreppet trosföreställning kompletteras med en tidsaspekt.¹ Genom att skilja på aktiva och inaktiva trosföreställningar kan minnet som kunskapskälla integreras med perceptionen.² På ett metafilosofiskt plan öppnar Goldmans begrepp för diskutera historiens filosofiska relevans.

Och det är vad jag ska försöka göra i det följande. Under de sista decennierna har begreppet modernitet såväl i Sverige som internationellt problematiserats.³ Den stora socialdemokratiska berättelsen om vägen till folkhemmet har ifrågasatts. En konkurrent har varit den s.k. upplysningskritiska berättelsen där modernitet ställts i motsättning till humanitet. Från 1930-talet och framåt börjar en fas av disciplinering av befolkningen med hjälp av vetenskapen. Traditionen får vika för vetenskapligt legitimerade projekt som syftar till att omskapa människan. Rashygienen i såväl teori som praktik var ett vetenskapligt sanktionerat verktyg. En tredje version av moderniteten betonar i stället kontinuiteten med de romantiska föreställningarna i folkhemsvisionen som en variant av idén om en folkgemenskap. Den sista och fjärde versionen lyfter fram spänningarna mellan tradition och modernitet, mellan det gamla och det nyskapande som det centrala i 1900-talets modernitet. Som Martin Wiklund skriver; ”En huvudkonflikt står mellan upplysning och romantiken, där den senare framstår som en reaktion mot moderniseringens rationalisering, sekularisering, individualisering och strävan att behärska naturen.”⁴

Att filosofen också är en intellektuell verksam i offentligheten är en skyddad del av modernitetshistorien. Varför är den filosofiska modernitetshistorien viktig att försöka formulera? Ett svar har getts ovan, nämligen att vetenskapen är 1900-talets starkaste

---

¹ Goldman 1986.

² Ibid.

³ Se Martin Wiklund 2006, s. 16ff för uppdelningen i fyra berättelser om det moderna Sverige.

⁴ Ibid. s. 18f.

samhällsomdanare. Filosoferna, särskilt i den dominerande västeuropeiska och amerikanska analytiska traditionen formulerade vetenskapsmännens självbild, deras ethos. I stort sett var detta ethos av opartiskt sanningssökandet det dominerande inifrånperspektivet fram till 1968. Men i en variant som också betonade samhällsansvaret, att föra ut rönen från seminarieborden, vad som idag kallas för ”den tredje uppgiften.”

De intellektuella. En västerländsk framstegsidé

Begreppet intellektuell associeras lätt till Frankrike, från Émile Zolas försvar för Alfred Dreyfus till Jean Paul Sartre, Simone de Beauvoir och de andra franska existentialisterna på västra stranden. Även idag förefaller det lättare att rada upp filosofiska personligheter ur det franska kulturetablissemanget än svenska och amerikanska motsvarigheter. Julie Kristeva är mer känd än Martha Nussbaum, och Jean Baudrillard mer än Daniel Dennett.⁵ Men vad menar vi med en intellektuell, hur kan fenomenet beskrivas? Vad skiljer den intellektuella från andra välkända 1900- och 2000-talets kategorier som forskaren, experten, filosofen, politikern och statskvinnan?⁶ Vilka historiska omständigheter medverkade till uppkomsten av en grupp som gör anspråk på offentligt inflytande och auktoritet i kraft av sina åsikter? Tidigare historiska samhällen och icke-västerländska styrelseskick har politiska och religiösa auktoriteter, men legitimiteten bygger helt på godkännande från den dominerande politiska eller religiösa makthierarkin. Försöken att vara en oberoende intellektuell utanför den västerländska liberala hemisfären slutar ofta tragiskt som politisk fånge. Med andra ord, idén om en oberoende intelligentia är en västerländsk uppfinning.

Uppkomsten av en fristående intelligentia är nära knuten till ett annat västerländskt fenomen, nämligen framstegsidén. Arthur M. Melzer hävdar att de intellektuellas existens står i totalt beroende till idén om framsteget. Försvinner tron på framsteget försvinner också de intellektuella.⁷ Övertygelsen att tillväxt av kunskap och dess spridning i samhället leder till framsteg för alla, uppstod under upplysningen. Framstegsidén representerades av ”Les philosophes”, ett nytt rotlöst skikt av högutbildade som gör dygd av nödvändigheten att försörja sig och skapar sina egna jobb genom att skriva böcker.

Om scenen började byggas på 1700-talet, är teatern färdig att tas i bruk vid 1900-talets början. Med modernismens framstegstro gavs utrymme för en ny kategori av tänkare, de intellektuella som både kritiserade och bejakade samhället, ofta i förenade i samma person. Vad utmärkte då 1900 talets modernistiska intellektuella? Först och främst, de associerade sig själva till en historisk pågående process, till vilken de ansåg sig kunna lämna ett avgörande bidrag. Melzer hävdar att de intellektuella är fångade av idén att deras inre mentala värld inte enbart är av privat intresse. Om abstrakta idéer offentligt artikuleras och debatteras, kan de

---

⁵ Se *Foreign Policy's* nomineringar av världens 100 ledande intellektuella, september 2005.

⁶ Se Melzer, M. Arthur, Weinburger J, Zinman, Richard M. (eds.) 2003.

⁷ Ibid. s. 7f. och 13.

påverka politiken och institutioners utveckling, ja historiens gång.

Så uttryckt låter det som hybris, men vår tids individualism är hybris betraktad från historiska och icke-västerländska perspektiv. De intellektuella har en historisk mission att utföra, som bygger på en triangel av framstegstro, förnuft och oberoende. Kanske ytterligare en absolut nödvändig förutsättning ska nämnas, nämligen sanningskravet. Att avslöja den offentliga lögnen är en mission eftersom den hindrar framsteget. Sanning och rationalitet är två sidor av samma mynt. I ett förljuget samhälle hotar det politiska sönderfallet, en stark drivkraft för de tyska och österrikiska intellektuella under mellankrigstiden att delta i det offentliga livet. Antikens filosofer, med Platon som främsta företrädare hade ansett det meningslöst att kämpa mot degenerationen. Den förnuftiga filosofen kan inte sprida sitt förnuft, därför måste han styra staten suveränt. Synen på det politiskt impotenta förnuftet är odödligjord i den berömda frasen från *Staten*: ”Om inte kungarna kan bli filosofer, måste filosoferna bli kungar.”⁸

Den moderna uppfattningen av relationen mellan förnuft och offentlighet representerar något fundamentalt nytt som ger de intellektuella en uppgift: att vara de oberoende sanningssägarna, och därmed tjäna det rationella framsteget. Deras analytiska och granskande intelligens ger dem moralisk och offentlig auktoritet. Lika nödvändigt som oberoendet är ett annat västerländskt fenomen, den politiska liberalismen. Utan insikten att makt korrumpar, formulerad redan av Montesquieu i *Om lagarnas anda* vore de intellektuella inte sanningssägare och kritiker, utan i stället det politiska etablissemangets underhållare, dess *showmän*.

Under de första decennierna av 1900-talet materialiserar de expanderande naturvetenskapsmännen flera av modernismens intellektuella särdrag. De avbildades inte sällan uniformerade i laboratorierock för att understryka den professionella framtoningen. Till skillnad mot historikerna och filosoferna var fysikerna, kemisterna, och medicinerna fria från idealiserande historiskt tänkande, mindre komprometterade av förbindelser till såväl politisk som religiös makt. Som representanter för ett förnuftigt sanningssökande blev naturforskarna en ikon för den nya tidens intellektuella. Debatten kring Darwin med Alfred Huxley och Ernst Haeckel som vapendragare under 1860-talet blev ett preludium till 1900-talet där forskarna och de debatterande intellektuella ofta var samma personer.⁹

Om vi vänder oss till filosofin igen, förnuftets egen vetenskap, blev den snabbt en dramatisk scen för den gamla och nya tidens filosofi. Snarare kanske man ska tala om två scener, en i Uppsala och Lund. Vid båda universiteten fanns utrymme för att vara framträdande som såväl fackfilosof som intellektuell filosof. I Lund hade de moderna filosofiska idéerna en tidig representant i Hans Larsson (1862-1944), professor i teoretisk filosofi 1901-1927, och ledamot av Svenska akademien från 1925. Hans filosofiska författarskap utgick från tidens

---

⁸ Jämför Melzer 2003, s. 10, med Martha Nussbaums positiva syn på filosofi.

⁹ Hull, David, L. 1973.

dominerande strömning nykantianismen. Emellertid i Hans Larssons tolkning tillskrevs känslornas betydelse för värdeomdömen. Känslorna är redskapet för att kunna varsebli världen. Hans Larsson uppfattning speglas i följande formulering:

Världen sedd utan värdesättningar är något hemskt och dött; som sfinxens öga, vilken man förgäves ber om en mening. Världen sedd med falska värdesättningar är som speglad i en dåres blick. Den får fantastiska, spöklika, infernaliska dagar. Världen sedd genom riktiga värdemått, det är som ett mänskligt ansikte, sådant det präglas av livets kamp, sådant det blir, när förnuft och oförnuft brytas i det, lycka och lidande skifta däri. När vi se in i det, känna vi oss hemma och veta att det finns en verklighet.¹⁰

I sitt första betydelsefulla arbete *Intuition Några ord om diktning och vetenskap* (1891) hävdade han att Kant visst hade rätt; att vi känner bara den verklighet som framträder i rummet, tiden och kausalitetens former. Men likväl är det möjligt att till viss del övervinna vad Hans Larsson benämner den diskursiva kantianska uppfattningen. Intuitionen kan visserligen aldrig nå utöver sinnesvärlden. Men den kan ge oss en fördjupad och klarare verklighetskänsla som berikar livet.¹¹ Denna förbindelse mellan vetenskap och konst kom att utmärka den larssonska filosofin. Under 1910-talet började Hans Larsson delta i den offentliga debatten på den liberala politiska sidan, mot de antidemokratiska konservativa idéer som utmärkte männen kring 1914 års idéer.¹²

Trots Hans Larssons stora betydelse för det lundsiska tankelivet har frågan om vad Hans Larssons filosofi betytt för Lunds universitet och dess akademiska *ethos* inte diskuterats. Ett rimligt antagande är att Hans Larsson i kraft av sin starka personlighet bidrog till akademikernas självuppfattning och identitetskänsla. Hans Larsson ansåg att universiteten var en av samhällets viktigaste spelplatser för att skapa en elit med demokratiska värderingar. Filosofin var ett forum för samhällets långsiktiga förnyelse i en djupare bemärkelse än att skapa välutbildad arbetskraft. Ett samhälle utan en kritiskt självreflekterande elit är ett svagt demokratiskt samhälle.¹³

Inte heller har frågan om den **Larssonska** filosofins förhållande till den svenska moderniseringsprocessen diskuterats. Luckan i kunskaper är påtaglig, särskilt i en jämförelse med forskningen kring Uppsalafilosofins samhällsinflytande. I en tid när universiteten varje år försöker förtydliga sin verksamhet i strategiska planer och andra policydokument kan modernismens inflytande på den högre utbildningen kanske tjäna som en reflekterande musa.¹⁴

¹⁰ Citerat efter Nordin 1983, s. 12.

¹¹ Hans Larsson 1892. Se också Nyman 1945, s. 30.

¹² För en presentation av de svenska politiska idéströmningar kring 1914, se Lagergren 1999.

¹³ HITTA REFERENS

¹⁴ Frågorna diskuteras i ett pågående arbete av undertecknad.

Hos uppsaliensarna artikulerade en filosofisk modernism som betonade förnuft och vetenskap. Denna filosofi kom att gå i takt med den svenska socialdemokratins scientistiska framstegstro under resten av 1900-talet. Axel Hägerström (1868-1939), professor i praktisk filosofi 1911- 1933 och Ingemar Hedenius (1908-1982) professor 1947-1973 påverkade de kommande generationerna av det politiska och vetenskapliga etablissemanget. Arthur Engberg, Bertil Olin, Herbert Tingsten, och Gunnar Myrdal blev influerade av Hägerströms filosofi med dess upplysningspatos. I *Vetenskap och politik i nationalekonomin* (1930) anknöt Myrdal explicit till Hägerströms huvudtes, att skillnaden mellan fakta och värderingar måste upprätthållas. Vid installationsföreläsningen vid Stockholms högskola 1935 var tesen mildrad. Absolut värdefri kunskap är inte möjlig.¹⁵

Från sekelskiftet och framåt tog Uppsalafilosofin upp nya europeiska idéströmningar. De kombinerade analytiskt sanningsökande och framstegstro med fokusering på vetenskaplig epistemologi. Idén om att filosofin var en lära *i* moral, ersattes av nytt credo, filosofin som en lära *om* moral.¹⁶ I sökande efter vetenskapernas förenande princip blev naturvetenskaperna deras subjekt, en önskad allianspartner som distanserade filosoferna från reaktionära historiker och litteraturvetare. I Lund värnade Hans Larsson som professor och ledamot i Svenska akademien om filosofins starka band med litteraturen och humaniora. Emellertid, trots så skilda utgångspunkter deltog de svenska fackfilosoferna i den offentliga samhällsdebatten under 1900-talets första decennier. Men vilka strömningar i det tidiga 1900-talets europeiska filosofi främjade denna kombinerade identitet av filosof och intellektuell, att bli torgfilosof i Uppsala och Lund?

De logiska positivisterna

I de senaste decenniernas internationella forskning om de logiska positivisterna eller logiska empiristerna, har en förändrad bild framträtt som sannolikt förvånar en läsare som associerar positivism till enbart en kvantitativ och empirisk vetenskapssyn. I Sverige företrädde Axel Hägerström redan innan han tillträdde professuren 1911, de nya radikala filosofiska vetenskapstrenderna från Tyskland och Österrike.¹⁷ Hägerströms och Uppsalaskolans inflytande på svensk 1900-tals filosofi är obestridligt. Mest allmänt känd är Hägerströms så kallade ”värdenihilism”, d.v.s. att omdömen som gott, ont, rätt eller fel inte kunde vara sanna eller falska. Värden var uttryck för känslor och därmed inte objektivt sanna. De tillhörde metafysikens område. Valspråket formulerade kraftfullt vad det handlade om: ”För övrigt

---

¹⁵ Staffan Källström 1986, s. 141.

¹⁶ Den berömda formuleringen är slutorden i Axel Hägerströms installationsföreläsning 1911.

¹⁷ Nordin 1983 placerar Axel Hägerström filosofi i traditionen från den nykantianska Marburgskolan och hävdar att sammankopplingen med Cambridgefilosofin och Wienkretsen ”i huvudsak förfelat.” s. 27 och s. 51. I ljuset av nyare forskning om de logiska empiristerna är inte slutsatsen självklar. Merparten av Wienkretsen, d.v.s. de logiska empiristerna var inspirerade av Marburgskolans nykantianism. Se Michel Friedmans klagörande arbete ”Overcoming Metaphysics: Carnap and Heidegger”, i Giere & Richardson 1996.

anser jag metafysiken bör förstöras.”¹⁸

Likheterna mellan Wienkretsen och Hägerström stannade inte vid fientligheten mot metafysik i filosofin. Liksom de förra ansåg Hägerström att vetenskaperna, särskilt utvecklingen inom naturvetenskaperna fysik, kemi och biologi kring sekelskiftet 1900 representerade framsteg och utgjorde murbräckan mot den föråldrade idealistiska metafysiken. Filosofernas uppgift var således inte bara att rensa filosofin från metafysik, utan kallelsen krävde mer, att det allmänna tänkesättet förändrades:

Metafysiken härskar inte bara i filosofien, utan även i vetenskapen överhuvudtaget. Den är emellertid ingenting annat än en rad ordförbindelser om vilkas karaktär metafysikern intet vet... Metafysiken är emellertid fast rotad i det vanliga medvetandet och utbreder sig därför likt en tankeslöja inte endast över filosofien utan överhuvudtaget över allt vad vetenskap heter.¹⁹

Kombinationen av kamp mot alla sorters metafysik, sökande efter en objektiv kunskapsprincip och att tillskriva filosofin en särskild mission; dessa strävanden delade Axel Hägerström till fullo med Wienkretsen. Den första generationen av logiska positivisterna samlade i Wienkretsen, bestod av Rudolf Carnap, Philipp Frank (bror till Joseph Frank), Kurt Gödel, Hans Hahn, Otto Neurath, och Moritz Schlick. I Berlin fanns Hans Reichenbach och Carl Hempel. De delade en övertygelse att filosofi, och särskilt vetenskapsteori hade relevans långt utanför gruppen av specialister.²⁰ Samtliga mer eller mindre länkade sin filosofiska verksamhet till olika politiska, sociala eller kulturella åtaganden. Som filosofer kunde de bidra med att skapa användbara kriterier för att skilja ut verklig kunskap från ren irrationell metafysik. I 1920-talets Europa behövdes mer än någonsin kriterier för mening, testbarhet, skillnad mellan fakta och metafysik för bekämpa anti-demokratiska ideologier, politisk förföljelse och stödja nya strömningar inom arkitektur och konst. De logiska positivisterna hävdade att den etablerade skolfilosofin var full av ohållbara metafysiska påståenden utan kontakt med verkligheten. De var radikaler som betraktade vetenskapen som sin främsta allianspartner för att skapa en bättre framtid.²¹

Liksom dem var Hägerström starkt influerad av Marburgsskolans nykantianism. Grundad av Herman Cohen kring 1880-talet, vidareutvecklad av Paul Natorp och Ernst Cassirer låg fokus på matematik och naturvetenskap. Kant's *Kritik av det rena förnuftet* lästes som en filosofisk uttolkning av Newton. Från början var skillnaderna tydliga mot den andra nykantianska skolan, den s.k syd-västskolan grundad av Wilhelm Windelband och utvecklad av Heinrich Rickert. Skolans betoning på humanvetenskapernas (Geisteswissenschaften)

---

¹⁸ Citerat efter Nordin 2004, sid. 43.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Se Stadler 2003.

²¹ Ibid.

särart och idiografisk metod är välkänt humanistiskt allmångods.

En gemensam utgångspunkt för båda skolorna är Kants uppfattning att vi inte kan nå kunskap om tingen i sig.²² Den transcendentala världen är inte tillgänglig för oss i sin rena form, så att dess objektivitet eller verklighet kan bekräftas. Inte heller kan en naiv empirism accepteras. Vägen från en ström av ursprungliga osorterade sinnesintryck till strukturerad kunskap kräver sin förklaring. Kants svar på frågan var att kunskapsobjektet inte existerade oberoende av våra omdömen, utan objektet organiserades av logiska a priori kategorier i omdömet. Emellertid, enligt Kant krävdes också en transcendental logik som förmedlade de allmänna logiska omdömena till rums- och tidsrepresentationer. Denna logiska förmåga hade sitt ursprung i ett oberoende intuitivt tänkande. Endast så kan det förklaras hur de analytiska tankeformerna kan användas i en rumslig-tidslig form.

Eftersom Kants svar avvisades av båda de nykantianska skolorna behövdes en ny lösning.²³ Dualismen mellan logik och intuition avvisades, men hur såg förbindelsen ut mellan de abstrakta kategorierna och den sinnliga rum-tidsvärlden? Något förenklat kan sägas, att svaren kom att utgöra den avgörande skillnaden mellan de två nykantianska skolorna. Marburgskolan följde Kants väg att se matematik och fysik som modeller för objektiv kunskap. I Ernst Cassirers *Substanzbegriffs und Functionbegriff* blir logiken representant för det rena tidlösa tänkandet. Empirin å andra sidan uppfattas som indefinit och okänd. Logikens uppgift är att beskriva relationer som definitivt kan bestämmas inom systemet, och den naturliga världen blir till en empiri – som tolkas genom logiken. Världen blir åtkomlig som en vetenskapligt ordnad kategori. Lösningen innebär en ”logicisering” och skolans position kom också att rubriceras som ”logisk idealism”.²⁴

Kontrasten är slående gentemot sydvästskolan, som håller isär logik och tänkande. I en dispyt 1911 hävdar Natorp mot Rickert, att talen tillhör logiken, inte intuition eller psykologi. Rickert driver en motsatt tes: talserier kan inte härledas från logiken. För att bli logiska tecken måste numren ordnas i en serie. Därmed kvarstod det ursprungliga problemet att relatera de logiska tankeformerna till den rumsliga-tidsliga empiriska världen.²⁵ Tänkande är bundet till tiden och historien, men svaret vad som kännetecknade relationen gav upphov till nya skolbildningar inom filosofin. Från syd-västskolan emanerande fenomenologin; såväl Husserls som Heideggers filosofier härstammar härifrån.

När Wiencirkelns medlemmar och dess Berlinflygel tvingades till emigration och exil i USA förändrades förutsättningar för deras modernistiska filosofi. Amerika var modernitetens och

---

²² Se Michael Friedman 1996, s. 57.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ Såväl Husserls som Heideggers filosofi kan avse att lösa problemet. Den förres svar i *Logische Untersuchungen* (1901-13) var fenomenologin som inte är en empirisk psykologi, utan undersöker medvetandets logik, dess a priori struktur. Heidegger kunde inte godta svaret som han betraktade som en variant av essentiell idealism. Mot Husserls rena medvetande lanserade Heidegger i *Sein und Zeit* (1924) begreppet ”Dasein”, ett konkret historiskt situationerat subjekt.

teknikens förlovade land, styrda av liberala politiska värden, avlägset från de europeiska anti-demokratiska fascistiska och nazistiska rörelserna. Här fanns en ny urban arkitektur, materialiserad redan under 1900-talets första decennier. I skysrapor, bostadshus, fabriker och kontor, bland annat ritade av arkitekten Frank Lloyd Wright kombinerades modernism och naturalism. Den europeiska problematiken saknade relevans.

I ett ambitiöst försök att transformera Wiencirkeln till den nya världen, skapade immigranterna en ny skriftserie som skulle ersätta den europeiska *Erkenntnis*. Initiativet leddes av Otto Neurath (som var kvar i Europa), Rudolf Carnap och den amerikanske fysikern Charles Morris vid Chicago universitet. Charles Morris hade träffat de europeiska filosoferna vid en internationell filosofikonferens i Prag 1934 och då uppmuntrat dem till att förbereda en emigration genom att publicera sig på engelska. Väl anlända till USA använde Morris sitt inflytande och nätverk för att hjälpa de europeiska filosoferna att få arbete. Men inte ens för den mest kända i immigrantkretsen Rudolf Carnap var det lätt att få en akademisk tjänst med rimliga villkor. Med Morris hjälp fick han till slut en tjänst vid Chicago universitet. Hans Reichenbach, också han med en gedigen meritlista, fick med Morris aktiva insats en tjänst vid UC Los Angeles.²⁶

1938 kom första årgången av *The International Encyclopedia of Unified Science*.²⁷ Redan före emigrationen anordnades årliga internationella konferenser, i anslutning till rörelsen för ”Unified Science”. Den första hölls i Paris 1934. Sessionerna innehöll teman som vetenskaplig filosofi, induktion och sannolikhet, logik och erfarenhet, matematikens filosofi, logikens och vetenskapernas historia, och givetvis en session om det centrala temat; vetenskapernas enhet. Nästa konferens hölls året därpå i Köpenhamn om enbart fysikens och biologins filosofi. Nils Bohr var värd för konferensen och den hölls i hans hem i Fredriksberg, numera ett välkänt akademiskt konferensställe, ägd av den danska Carlsbergfonden.

I USA omstöptes immigranternas filosofiska ambitioner. Charles Morris var intresserad att utveckla en vetenskaplig filosofi utan politiska och ideologiska inslag. Kvar fanns ett filosofiskt program som lät modernismen synas främst genom att betona naturvetenskaperna som filosofiskt objekt, men utan tillgång till en offentlig politiserad arena som hade varit en självklar del av filosofins existensbetingelser i Europa. Immigranterna blev professionella filosofer, och den logiska empirismen ändrade karaktär. Redan i Europa hade exempelvis Otto Neurath och Hans Reichenbach (med Carnap någonstans mitt emellan) representerat olika synsätt på förhållande filosofi och samhälle. Reichenbach företrädde redan på 1920-talet en mer scientistiskt orienterad filosofi, som blev framgångsrik vid de filosofiska institutionerna i USA efter kriget.

När det kalla kriget bröt ut, blev klimatet direkt fientligt för att använda socialistiskt anstuckna termer som internationalism och ideologi. Särskilt hotfullt kan det ha tett sig för

---

²⁶ Reisch 2005, s. 10.

²⁷ Galison 1996, s. 36f.

immigranterna som kämpade för att etablera sig. Flera av dem hade haft ett socialistiskt engagemang. Rudolf Carnap, Otto Neurath och Hans Reichenbach hade undervisat vid Bauhauskolan under 1920-talet, en känd samlingspunkt för vänsterradikaler. Det politiska bagaget samt att vara judar i ett USA som inte var fritt från antisemitism, ledde fram till att den offentliga scenen inte var tillgänglig på samma sätt som i Europa. Det är tveksamt om man kan tala om en de-politisering av filosofin som Reisch gör, utan snarare en de-intellektualisering. Filosoferna hade inte längre något torg att framträda på.²⁸

Flera faktorer bidrog till att förändra förutsättningarna för en filosofisk verksamhet i offentligheten. Under efterkrigstiden blev de amerikanska universiteten allt mer forskningsorienterade och beroende av externa anslag. Rockefeller, Fulbright, och Ford för att nämna några av stora fonderna blev betydelsefulla finansiärer. Utrymmet för ett offentligt engagemang krympte, filosoferna gynnades av att vara professionella forskare, utmärkta av opartiskhet, och yrkeslojalitet. Detta förändrade ethos, att bli enbart en akademiskt verksam filosof samverkade utan svårigheter med den logiskt orienterade epistemologin. Redan innan immigrationen fanns en matematisk och logiskt förankrad vetenskapsteoretisk filosofi företrädd av Hans Reichenbach och Rudolf Carnap. I USA blev nu den logiska empirismen en del av den analytiska filosofin. Och det är som en del av den analytiska filosofin som den logiska empirismen utövat ett avgörande inflytande på 1900-talets filosofi. Först under senare år har metafysiken blivit rehabiliterat som legitimt filosofiskt forsknings- och undervisningsämne, såväl internationellt som i Sverige.²⁹

Kontinental filosofi i Uppsala och Lund

Axel Hägerströms filosofi stämmer i alla väsentliga drag med Marburgskolans position. Lika som de söker han efter en princip för objektiv kunskap och finner den naturvetenskapens logiska värld. Titeln på hans huvudarbete *Der Prinzip der Wissenschaft* (1908) anger väl vad det handlar om; att hitta en princip som garanterar kunskapen objektivitet. Detta arbete ansåg Hägerström själv vara det viktigaste i sin produktion, och bröt med kvardröjande inslag av Kants transcendentalism, som nu förvandlades till en logicism. Lösningen var att anta aprioriska bestämningar som har absolut giltighet. Giltigheten skapas genom de logiska relationerna. Bestämningarna förutsätter således ett logiskt system som ges absolut giltighet. Det är slående hur nära Hägerströms lösning sammanfaller i sina generella drag med Marburgskolans logiska idealism.³⁰

---

²⁸ Perspektivet företräds av Reisch 2005, samt McCumber 2001. Dock, ingen av dem beaktar eller diskuterar modernismens olika innehåll i Europa och USA.

²⁹ Vid Filosofiska institutionen i Lund presenterades 2002 den första svenska avhandlingen om metafysik på nästan ett sekel, av Anna-Sofia Maurin.

³⁰ Nordin 1983 placerar Axel Hägerström filosofi i traditionen från den nykantianska Marburgskolan och hävdar att sammankopplingen med Cambridgefilosofin och Wienkretsen "i huvudsak förfelat." s. 27 och s. 51. I ljuset av nyare forskning om de logiska empiristerna är inte slutsatsen självklar.. Merparten av Wienkretsen, d.v.s. de

Om nu verkligheten betraktas som åtkomlig genom logiken och inte praktiken ligger det nära till hands att betrakta moralen som subjektiv, och utan teoretiskt sanningsanspråk. I sin samtid blev Hägerström känd i vidare kretsar för sitt ställningstagande för en värdenihilism. Här fann Hägerström också den sakfråga som till skillnad från de nykantianska subtiliteterna, gjorde det möjligt att leva upp till ett offentligt ethos, att vara filosofen på torget. I det filosofiska uppdraget ingick att förmedla filosofiska insikter till den bildade allmänheten. Redan 1898 skriver han en populär skrift *Om filosofiens betydelse för människan*. Boken presenterar filosofin som central bland humanvetenskaperna, för att den analyserar kunskapens natur och motiven för mänskligt handlande.

I Lund kom Hans Larsson kom istället att förespråka ett filosofiskt ställningstagande som låg nära Kants egen lösning, att kunskapsobjekten för att kunna bli objekt var beroende av a priori kategorier, men också av ett oberoende intuitivt tänkande som gav mening åt tanken. Denna filosofiska idé presenterades i hans första betydelsefulla arbete *Intuition* (1892).³¹ Alf Nyman poängterade i sin biografi över Hans Larsson den konsekventa filosofiska hållningen livet igenom. I offentliga kontroversen med Vitalis Norström 1910–11 hävdade Hans Larsson det intuitiva omdömet förmåga att ”väcka och leda både känslor och viljeliv.”³² Förnuftets uppgift var i första hand att syntetisera, inte att analysera och dela upp.

I Uppsala betonades att vetenskapens främsta uppgift var att söka sanningen med naturvetenskaperna som förebild. Betoningen på sann kunskap illustrerar de nya strömningarna inom svensk filosofi, avlägsen från allt vad tysk ”Lebensphilosophie” innebar. Naturen är det objektiva sammanhanget som filosofen i allians med naturvetenskapen utforskar. Värderingar är uttryck för känslor. I sin installationsföreläsning *Om moraliska föreställningars värden* 1911 var Axel Hägerströms budskap att tron på en objektiv moral hindrar tolerans och framsteg genom att legitimera politisk och religiös fanatism.

Också i detta avseende, att aktivt föra en kamp mot politisk och religiös konservatism förklädd till filosofi, liknar Hägerström sina tyska och österrikiska bröder fram till deras emigration. Rudolf Carnap, Hans Hahn, Otto Neurath, Philipp Frank och Hans Reichenbach var samtliga aktiva förespråkare för en vänsterinfluerad modernism. I Wienkretsens manifest *Wissenschaftliche Weltauffassung* 1929, politiserades den filosofiska hållningen:

En grupp av stridande håller fast vid traditionella sociala former, odlar traditionell metafysik och teologi vars innehåll för länge sedan är passerat... medan den andra gruppen avvisar de synsätten och tar sin utgångspunkt i de empiriska vetenskaperna... Vi bevittnar hur en vetenskaplig världsåskådning i växande omfattning genomsyrar det personliga och offentliga livet, utbildning, uppfostran, arkitektur

---

logiska empiristerna var inspirerade av Marburgskolans nykantianism. Se Michel Friedmans klagande arbete ”Overcoming Metaphysics: Carnap and Heidegger”, i Giere & Richardson 1996.

³¹ Jag har inte kunnat hitta forskning om Hans Larssons förhållande till de olika nykantianska skolorna.

³² Nyman 1945, s. 183.

och skapandet av ett ekonomiskt och socialt liv, i överensstämmelse med rationella principer.³³

Året före hade Rudolf Carnap uttryckt motsvarande idéer i *Der logische Aufbau der Welt*, (1928) ett verk som utnämndes av bland annat A. J. Ayer till den logiska empirismens huvudverk.³⁴

Varifrån kommer då vår tillit att vår uppmaning till klarhet, för en vetenskap som är fri från metafysiska höras?... Vi känner att det finns en inre släktskap mellan den hållning som vårt filosofiska arbete är grundat på och den intellektuella hållning som för närvarande manifesterar sig i helt olika delar av livet, vi känner denna orientering i konstnärliga rörelser, särskilt i arkitektur och i rörelser som strävar efter meningsfulla former för personligt och socialt liv, inom utbildning och externt liv i allmänhet. Vi känner runt omkring oss samma grundläggande orientering, samma tanke- och handlingsmönster... Vårt arbete bärs av en övertygelse att denna hållning representerar framtiden.³⁵

Hägerström och Wienkretsen hade rätt i sina övertygelser; deras filosofiska grundhållning representerade framtiden. Dödförklarandet av metafysiken, av en objektiv moral, och fokus på naturvetenskapernas filosofiska problematik, i detta representerade de en filosofisk modernism som djupgående präglade hela 1900-talets filosofi. Jag vill hävda att denna filosofiska orientering rymde ett nytt ethos, som betonade akademikern som företrädare för universalism, opartiskhet, yrkeslojalitet, och organiserad skepticism.

Detta nya opartiska ethos kan förefalla stå i motsättning till de uttalade modernistiska politiska visioner som Wienkretsen uttryckte, att filosofen ska befinna sig på torget och aktivt delta i kampen mot konservatism och fanatism. Jag vill hävda att den historiska analysen visar att så inte var fallet. Det är inte professionaliseringen, inte epistemologin som alierar filosofen från torget, utan först när epistemologin upphör att vara kulturellt meningsfullt, att vara en del av tidens anda. Så länge det opartiska ethoset artikulerades och motiverades utanför seminarierummen, så länge filosoferna också hade en självförståelse som intellektuella, spelade det exakta innehållet underordnad roll. I offentligheten nöttes och blöttes filosofins samhällsrelevans.

Hägerström blev känd för sitt djupgående inflytande på det svenska idéklimatet såväl inom som utanför socialdemokratien. Gunnar Myrdal visade i *Vetenskap och politik i nationalekonomin*, (1930) hur värderingar och politik genomsyrade nationalekonomin, gömda i den vetenskapliga begreppsbyggnaden.³⁶ För flera av Hägerströms lärjungar blev det självklart att fortsätta på den inslagna vägen, att företräda en naturvetenskapligt fokuserad filosofi som lämnade människan som moralisk varelse utanför och samtidigt själv aktivt delta

---

³³ Citerat efter Galison 1996, s. 33 (min översättning).

³⁴ Se Giere, Ronald N. & Richardson, Alan W. 1996, s. 338.

³⁵ Ibid. s. 34.

³⁶ Se Hedenius 1941, s. 42.

i offentligheten genom kulturellt engagemang och tidningsskriverier. Ingemar Hedenius myntade begreppet den ”intellektuella moralens maxim.”³⁷ I *Tro och vetande* (1949) antog Hedenius maximen ”att inte tro på något, som det inte finns några förnuftiga skäl att anse vara sant.”³⁸ Därmed ville Hedenius visa att det saknas förnuftiga skäl att tro på Gud och evigt liv.

Hedenius lanserade ett bildningsbegrepp som tog sin utgångspunkt i självständigt kritiskt tänkande, och därmed avvisades det historiskt-konservativa bildningsidealet. Traditionen förvisades till förmån för ett rationellt förhållningssätt som bygger på vetenskapen. Dock, liksom Wienkretsen före emigrationen till USA, betonade Hedenius ihärdigt att det bara är en liten del av vår nödvändiga kunskap som kan vara sann eller falsk. Det mesta som vetenskapen yttrar sig om är inte sanna eller falska teorier. Särskilt gäller detta den humanistiska forskningen som just handlar om människors religiösa, moraliska och politiska uppfattningar.³⁹ Värdenihilismen säger bara att värderingar inte kan vara sanna eller falska. Däremot kan värderingar kritiserars på moraliska grunder, vetenskapen är bara en liten del av livet.⁴⁰ Om vi samlar ihop nyckelorden hos Hägerström och Hedenius framträder en bild av två filosofiska modernister. Vetenskap och rationalitet ställs mot moralism och religion.

Hans Larssons filosofi bejakade också modernismen, men i en annan variant. Han tog avstånd från den traditionella konservatismen till förmån för framtiden och förnyelse.⁴¹ Mot de konservativas utfall gentemot masskultur försvarade han den upplysta framtidsorienteringen som en väg till ”välfärdens moral.”⁴² När han skriver filosofihistoria är det filosofins relevans för dagens stora frågor som är drivkraften som exempelvis *Platon och vår tid* (1913). Hans Larsson filosofi tillät – med Alf Nymans ord – ”de döda begrava sina döda.”⁴³ När Gunnar Oxenstierna sökte professuren efter Adolf Phalén 1931 skrev den finländska filosofen Eino Kaila i sitt utlåtande att Uppsalafilosoferna trots att de räknade sig som logiker, ”icke synas äga någon kunskap om existensen av hela denna väldiga forskning ... vars mesta bekanta representanter... äro Frege och Russell och ur den yngre kanske Wittgenstein och Carnap.”⁴⁴ Tio år senare var det omdömet överspelat. När Ingemar Hedenius publicerade *Om rätt och moral* 1941 fick den Hägerströmska filosofin en ny image, hämtad från den analytiska filosofin, inspirerad främst av G. E. Moores (1873–1958) moralfilosofi. Tillsammans med Gottlob Frege, Bertrand Russell, och Ludwig Wittgenstein räknas Moore till grundarna av den analytiska filosofin. Liksom de tyska nykantianska skolorna hävdade Moore att Kants aprioriska former representerade en oönskad subjektivism och psykologicism som blockerade

---

³⁷ Nordin 2004, s. 145.

³⁸ Hedenius 1949, s. 35.

³⁹ Hedenius 1941, s. 37.

⁴⁰ Hedenius 1941, s. 29.

⁴¹ Se Hansson 1999 för en analys av Hans Larsson politiska ställningstagande.

⁴² Nyman 1945, s. 185.

⁴³ Ibid. s. 179.

⁴⁴ Citerat efter Nordin 2004, s. 57.

för sann, objektiv kunskap. Blockeringen ledde till det s.k. ”naturalistiska misstaget.” Även om vi vet intuitivt vad som är gott, kan begreppet ”god” inte analytiskt definieras. Enbart ostensiva (utpekande) definitioner är möjliga. Utan svårighet kan vi peka ut en handling och säga att den är god, men en vetenskapligt hållbar analys eller beskrivning av godhet är inte möjlig. Huvudverket *Principia Ethica* 1903 blev en inspirationskälla för 1900-talets metaetik.

Efter Hägerströms teoretiska destruktion av den juridiska rättens fundament, återupprättar nu Hedenius rättsmoralen till att överensstämma med det vanliga rättsmedvetandet, med hjälp av G. E Moores metaetiska resonemang. Värdeord kan vara meningsfulla och sanna även det saknas logiska samband. Vi vet vad det goda är även om en teoretisk analys inte kan bekräfta vardagstolkningen. Den är odefinierbar och logiskt ohållbar. I den sista delen av *Rätt och moral* hävdar Ingemar Hedenius att ”den enskilde bör tro, att de påstående är sanna eller sannolika, som han lägger till grund för sina allvarsamt menade värderingar.”⁴⁵ Budskapet är kärnan i den intellektualismens moral Hedenius lanserar, nämligen att teoretiska kunskapsteorier, oavsett filosofisk komplexitet och logiska relevans, inte kan användas om de leder till försvar för förtryck och diktaturer, d.v.s. att makt är rätt. I sitt angrepp på s.k. högre kunskapsteorier, sammankopplar han romantikens historiefilosofi, marxism och nazism, med logisk förvirring och intellektuell opportunist, en uppfattning som kom att bli den gängse inom svensk analytisk filosofi under de kommande decennierna.⁴⁶ Det är slående hur den hedeniuska intellektualismens moral sammanfaller med Hans Larssons filosofiska ställningstagande, nämligen att intuitionen är nödvändig för att människan ska kunna uppfatta mening och värden, och därmed vara moraliskt ansvarig. I en recension lyfts sambandet fram. Hedenius föreföll ”vilja axla Hans Larssons fallna mantel” och i ’kloke Hans’ ställe bli ’kloke Ingemar.’⁴⁷ Men Ingemar Hedenius själv tog kraftigt avstånd från eventuella filosofiska likheter med Hans Larsson. Uppsatsen i *Tro och vetande* betitlad ”Hans Larsson och Alf Nyman” är inte nådig i sina omdömen om någon av dem. Hans Larsson karaktäriseras som ”både sentimental och en smula trubbig, kort sagt mindre givande.” Vidare sägs att ”någon stor teoretiker var han inte” och den larssonska konvergenstanken karaktäriseras som ”egendomlig.”⁴⁸ Storheten hos Hans Larsson låg i hans personlighet, ”att alltid gå på väsentligheter, finkänslig och självmedveten på samma gång, fri från akademisk jargong.”⁴⁹ Ännu hårdare är omdömen om Alf Nymans som filosof och biograf. Hedenius skriver att Nyman har en ”tillgjord och tarvlig stil” och att ”själva ordförrådet är abnormt”.⁵⁰

---

⁴⁵ Hedenius. 1941, s. 143.

⁴⁶ Citatet lyder: ”Det [laborerandet med högre kunskapsteorier] härstammar från ett för marxismen och nazismen gemensamt stamträd, den romantiska historiefilosofien.” Hedenius 1941, s. 127.

⁴⁷ Citerat efter Nordin 2004, s. 213 som också jämför Hedenius och Hans Larssons roll i den svenska kulturdebatten som två modernister av olika slag, se *ibid.*, s. 512ff.

⁴⁸ Hedenius 1949, s. 360.

⁴⁹ Hedenius 1949, s. 361.

⁵⁰ Hedenius avslutande mening är värd att citeras: ”Hans lilla självporträtt borde ha rätt att bli befriat från professor Nymans åbakiga plåtram med dess horer, lärkögon, dolkar, fjäderhamnar, halvbildade sentenser och övrigt skräp.” Hedenius 1949, s. 365.

Ingemar Hedenius kom under sitt långa professorsinnehav hålla Uppsalafilosofin i takt med tiden. Cambridge, Oxford och de amerikanska universiteten blev de nya filosofiska centrumen. När Herbert Tingsten blev chefredaktör för *Dagens Nyheter* 1946 rekryterades Ingemar Hedenius till att bli kontrakterad kulturskribent. De båda professorerna delade världsbild. De kommande årtiondena kom DN bli landets viktigaste debattforum och föra en kamp mot vad som uppfattades som obskyra idéer och reaktionära institutioner som kyrka och monarki. Att den internationella politiken dominerades av det kalla kriget, kunde ingen DN-läsare undgå. Tingsten företrädde ett odelat stöd för väst och de liberala demokratierna. Särskilt bekämpade han författare som Karl Vennberg och Artur Lundkvist vilka företrädde den s.k. tredje ståndpunkten. Den innebar att inte ta ställning vare sig för USA eller för Sovjet, något Tingsten betraktade som kryptokommunism.

Till skillnad från sina kollegor i USA, fortsatte fackfilosofen Ingemar Hedenius att leva som han lärde, d.v.s. att vara intellektuellt verksam i offentliga media. Andra akademiska personligheter som Gunnar Myrdal, Torsten Gårdlund, Jörgen Westerstahl, och Torgny Segerstedt kombinerade motsvarande offentliga engagemang. Först med 1960-talet och en ny vänster kom Hedenius att bli akterseglad av en ny generation av intellektuella. I media tog vänstern över, företrädd av författare som Jan Myrdal, Sara Lidman, Jan Guillou, P. O Enquist och Tingstens efterträdare på DN; Olof Lagercrantz.

I stort sett hela Hedenius världsbild blev ifrågasatt av vänsterrörelsen. Den värdefria vetenskapssynen, den politiska liberalismen och inte minst den analytiska filosofin blev satt under korseld. Stridsropet mot den etablerade filosofin samlades i ett slagord: Krossa positivismen! Vad vänstern inte uppmärksammade var Hedenius försvar för humanismen och modifiering av de stränga epistemologiska slutsatserna, när filosofen lämnade seminariebordet för tribunen på torget.

Den formallogiska inriktningen hade under 1960-talet kommit att dominera svensk filosofi, främst i Uppsala. I Lund kom traditionen av filosofi och intellektualitet att hållas vid liv på ett oväntat sett. 1964 blev Uppsalafilosofen Sören Halldén professor i teoretisk filosofi i Lund. Han var den första i Sverige att disputerat på en formallogisk avhandling 1949, *The Logic of Nonsense*. Men redan innan karriären stabiliserades med en professur kombinerade han den filosofiska gärningen med det intellektuella uppdraget. Böcker som *Universum, döden och den logiska analysen* (1961), *Logik och moraliskt ställningstagande* (1962) förde ut de filosofiska frågorna från seminariet till offentligheten. Det fortsatte med *Handbok för tveksamma* (1968) *Försvarar vetenskapen det bestående* (1975) och en lång rad av böcker varav de två senaste *Hur går det till inom vetenskapen?* och *Det analytiska greppet. En strävan mot vetenskaplighet inom 1900-talets filosofi*, publicerades 2005 respektive 2006.

Men andra samhällskrafter var starkare än Hägerström-Larsson-Hedenius-Halldéntraditionen. Traditionen att använda filosofin som ett intellektuellt analysredskap i offentligheten ersattes av högt driven professionalism. Utvecklingen till forskningsuniversitet

i USA och Sverige främjade en inomakademisk orientering. Det kalla krigets antikommunism ledde till ett avståndstagande från marxism, särskilt som den gjorde anspråk på att vara en vetenskaplig filosofi. Filosoferna ville distansera sig från dunkla ideologier som förklädda till kontinental filosofi ansågs hota vetenskapens autonomi och det objektiva a-politiska sanningssökandet. Tomrummet fylldes snabbt av andra offentliga strömningar som Vietnambörelsen och olika nymarxistiska organisationer, men också av en seriös studentvänster som sökte nya teoretiska vetenskapliga alternativ för att fånga tidens anda. Under Halldéns tid blomstrade filosofin i sin fackfilosofiska variant, men det intellektuella uppdraget förlorade i betydelse. Enligt Halldén ledde den onyanserade studentretoriken till att filosoferna retirerade in i arbetsrummen. Försöken att tillmötesgå studenternas krav på förnyad kurslitteratur klingade ohörda.⁵¹ Filosofen blev en professionell specialist, svårbegriplig utanför facket. Kungshuset i Lundagård blev ett elfenbenstorn, avskärmat från de övriga humanistiska ämnena.

Avslutning

Hur kan vi tolka förändringarna som skedde inom svensk akademiskt liv och särskilt filosofi under efterkrigstiden? Under 1960-talet med vänsterrörelsen som katalysator blev det tydligt att universitetens etablissemang och den nya generationen gick i otakt. Den unga arga studentvänstern hävdade att teori och praxis hängde ihop. Men det är en förbisedd aspekt av 1968-rörelsen hur akademiskt och professionellt den nya generationen gick tillväga. I historikerna har den icke-akademiska bokstavsvänstern och slagorden fått skymma hur seriös och påläst 1968-generationen vid de svenska universiteten var. *Zenit, Häftet för Kritiska Studier* och andra tidskrifter tog upp det intellektuella uppdraget, att kritiskt granska marxismen och undersöka argumentets tyngd.⁵²

Problemet med hur sambandet ser ut mellan olika kulturella arenor diskuterades ihärdigt under 1990-talet. Diskussionen stimulerades bland annat av Michel Foucaults diskursteori, och olika teoretiska varianter av social konstruktivism.⁵³ För närvarande har diskussionen mattats, men problemet har inte kommit närmare sin lösning. I en tentativ summering, vad kan vi då säga om sambandets karaktär? Att hävda att det finns ett nödvändigt logiskt samband mellan den logiska empirismens epistemologi och tidsandan är orimligt.⁵⁴ Däremot är det rimligt att hävda att Galilei inte kunde vara aristoteliker; det skulle vara logiskt motstridande. Inte heller kan vi hävda att det finns ett kausalsamband, i så måtto att Wienpositivisterna, Axel Hägerström, Ingemar Hedenius och Hans Larssons antimetafysiska filosofier skapade ett antimetafysiskt modernistiskt samhällsklimat. Inte heller det omvända orsaksförhållandet gäller, att modernismen orsakade antimetafysiska

---

⁵¹ Intervju med Sören Halldén, augusti 2005.

⁵² Intervju med Ingvar Johansson, juni 2005.

⁵³ För en översikt se Winter Jørgensen & Phillips. 2000.

⁵⁴ Min framställning bygger på Galison 1996.

filosofier. Hur ska vi då beteckna sambandet på ett meningsfullt sätt?

Ett förslag är att utgå från begreppet ”kulturell mening”.⁵⁵ Begreppet ”kulturell mening” är användbart för att begreppsliggöra det historiska förloppet. Det innebär att frilägga de associativa kedjorna i det valda kulturella sammanhanget. Historikernas uppgift blir att visa under vilka förhållanden det blir möjligt att dela kulturell mening. Hur förenades den logiska positivismen och den analytiska filosofin med ett modernistiskt credo som öppnade för filosofins samhällsengagemang? I Sverige från 1910-talet och framåt delade filosofin, företrädd av filosofer som Hans Larsson, Axel Hägerström och Ingemar Hedenius gemensamma föreställningar om vetenskap och rationalitet med det övriga samhällets som var företrädda i offentligheten. Dessa föreställningar hade inget deterministiskt över sig, men var heller inte godtyckliga. Ett traditionellt kors kunde inte bli en modernistisk ikon, men en svastika kunde användas. Inte heller är meningen fixerad för evigt. Den kulturella meningen i Hedenius filosofi förlorade sin kraft när 1960-talets radikalism ifrågasatte modernism och kapitalism. Halldén kunde inte heller förnya filosofins samhällsrelevans.

Därmed vill jag avvisa att det filosofiska innehållet ensam avgör populariteten eller samhällsrelevansen. Först när modernismens framstegstro ersattes av marxistiskt inspirerad civilisationskritik hamnade de svenska filosoferna ur takt med tiden. Kontinental filosofi betraktas ibland som mer lättillgänglig än analytisk filosofi, i kraft av sina existentiella uttolkningar, trots sin notoriskt oklara skrivstil.⁵⁶ Det må så vara, men avgörande för populariteten är att den kontinentala filosofin företräds av intellektuella filosofer.⁵⁷ Den analytiska filosofins företrädare har med få undantag inte varit verksamma i den mediala offentligheten. Epistemologi och samhällsrelevans är inte automatiskt två sidor av samma mynt, som den kontinentala filosofins förespråkare hävdar. Epistemologin måste ingå i ett kulturellt meningsskapande sammanhang. Och den skapas på en offentlig scen av de intellektuella.

Litteratur:

Friedman, Michael. 1996. ”Overcoming Metaphysics: Carnap and Heidegger”, Giere, Ronald N. & Richardson, Alan W. 1996. (eds.) *Origins of Logical Empiricism*. Volume XVI. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Fodor, Jerry 2004. ”Water’s water everywhere” I *London Review of Books*. Volym 26, nr. 20, 21 oktober.

Foreign policy. www.foreignpolicy.com.

Fuller, Steve. 2005. *The Intellectual*. Cambridge: Ikon Books.

---

⁵⁵ Ibid, s. 41.

⁵⁶ Jerry Fodor 2004 diskuterar den kontinentala filosofins publika popularitet i *London Review of Books*, och kommer fram till att ”something has gone awfully wrong” i den analytiska traditionen.

⁵⁷ På den nämnda *Foreign Policy’s* nomineringslista av världens 100 ledande intellektuella är samtliga fransmän filosofer, utom en islamolog. De nominerade amerikanerna är en brokig skara, av 33 är 3 filosofer.

- Galison, Peter. 1996. "Constructing modernism: Cultural Location of Aufbau. In Giere et al. 1996.
- Giere, Ronald N. 1996 "Wissenschaftliche Philosophie to Philosophy of Science" in Giere, Ronald N. & Richardson, Alan W. 1996. (eds.) *Origins of Logical Empiricism*. Volume XVI. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Goldman, Alvin. 1986. *Epistemology and Cognition* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Halldén. Sören. 1949. *The Logic of Nonsense*. Uppsala: Uppsala universitets årsskrift nr. 9/1949.
- Halldén. Sören. 1961. *Universum, döden och den logiska analysen*.
- Halldén. Sören. 1962. *Logik och moraliskt ställningstagande*.
- Halldén. Sören. 1968. *Handbok för tveksamma*
- Halldén. Sören. 1975. *Försvaret vetenskapen det bestående*
- Halldén. Sören. 2005. *Hur går det till inom vetenskapen?*
- Halldén. Sören. 2006. *Det analytiska greppet. En strävan mot vetenskaplighet inom 1900-talets filosofi*.
- Halldén, Sören. 2005. *Försvaret vetenskapen det bestående?* Stockholm: Thales.
- Hansson, Jonas. 1999. *Humanismens kris. Bildningsideal och kulturkritik i Sverige 1848-1933*. Stehag: Brutus Östlings bokförlag/Symposion.
- Hedenius, Ingemar 1941. (1963). *Om rätt och moral*. Stockholm: Wahlström och Widstrand.
- Hedenius, Ingemar. 1949. *Om tro och vetande*. Stockholm: Bonniers.
- Hull, David, L. 1973. *Darwin and his Critics : the Reception of Darwin's Theory of Evolution by the Scientific Community*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Höög, Victoria. 1999. *Upplysning utan förnuft. Begär och frihet hos Thomas Hobbes, John Locke, David Hume och Montesquieu*. Stockholm/Stehag: Symposion förlag.
- Källström, Staffan. 1986. *Den gode nihilisten. Axel Hägerström och striderna kring Uppsalafilosofin*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Lagergren, Fredrika. 1999. *På andra sidan välfärdsstaten: En studie i politiska idéers betydelse*. Eslöv: Bruno Östlings förlag/Symposium.
- Larsson, Hans. 1892. *Intuition. Några ord om dikning och vetenskap*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Melzer, M. Arthur, Weinburger J, Zinman, Richard M. (eds.) 2003. *The Public Intellectual. Between Philosophy and Politics*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers. Inc.
- Myrdal, Gunnar. 1930. *Vetenskap och politik i nationalekonomin*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Nordin, Svante. 1983. *Från Hägerström till Hedenius. Den moderna svenska filosofin*. Lund: Doxa.
- Nordin, Svante. 2004. *Ingemar Hedenius. En filosof och hans tid*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Nussbaum, Martha C. 1994. *The Therapy of Desire: Theory and Practise in Hellenistic Ethics*. Princeton: Princeton University Press.
- Nussbaum, Martha C. 1997. *Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Nyman, Alf. 1945. *Hans Larsson. En svensk tänkareprofil*. Stockholm: Natur och Kultur.

Reisch, George, 2005. *How the Cold War Transformed Philosophy of Science*. Cambridge University Press.

Stadler, Friedrich. 2003. "What is the Vienna Circle? Some Methodological and Historiographical Answers." in *The Vienna Circle and Logical Empiricism: Re-evaluation and Future Perspectives*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishing.

Wiklund, Martin. 2006. *I det modernas landskap. Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960–1990*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Winter Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise. 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund; Studentlitteratur.